

Tárgyakkal való foglalatosság és modernizáció: egy breton példa

Gregor Dobler: *Bedürfnisse und der Umgang mit Dingen. Eine historische Ethnographie der Ile d'Ouessant, Bretagne, 1800–2000.* Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 2004. 518 p.

Hétköznapi életünk jelentős részét a tárgyakkal való foglalatosság tölti ki. E tárgyak gyakran kerülnek előtérbe, válnak a figyelem középpontjává, még gyakrabban a háttérben húzódnak meg, azonban minden esetben társadalmi, kulturális, gazdasági folyamatok, változások nyomait hordozzák magukon.

E tárgyak száma az utóbbi évtizedekben nem kis mértékben megnőtt. Minek köszönhetjük ezt, és mennyire változtatta meg az életünket, illetve a tárgyakkal való viszonyunkat?

Gregor Dobler a tárgyak által hordozott nyomokat követve igyekszik választ találni a modernizáció kérdéseire. Eközben a breton sziget, Ouessant lakóinak tárgyhasználatát szembeesíti a fogyasztással foglalkozó elméletekkel.

Az alig harmincéves szerző 2002-ben fejezte be etnológiai tanulmányait Bayreuthban, és máris az utóbbi évtizedek egyik legjobb néprajzi, antropológiai könyvét írta meg első nagyobb munkájaként. Ez a mű nemcsak az anyagi kultúra, tárgykutatás területén számít joggal mérvadónak, hanem a történeti antropológia, a lokális monográfiák, az európai etnológia (ha van ilyen), illetve a jelenkutatás szempontjából is több tekintetben figyelemre méltó. Részben a jelenből indul ki, melyet egy tizennégy hónapos terepmunka során térképezett fel, részben ennek megfelelő leírásához és értelmezéséhez kétszáz év változását veszi kiindulópontként, melyet a fennmaradt bőséges írásbeli források feldolgozásával tárt fel.

Dobler könyve egyben kitűnő példája annak, hogy az etnológia és az etnográfia közötti intézményes határhúzás mennyire mesterséges lehet. Dobler etnológiai képzésben részesült, Franciaország mellett Namíbiában és az Elefántcsontparton végzett terepmunkát, az Ouessant-ról írt monográfiájára azonban az általa választott elméleti hátterek, alkalmazott módszerek, kérdésfeltevések nyomták rá a bélyegüket, nem pedig az intézményi elkötelezettségek.

Dobler munkája sok tekintetben klasszikus monográfiaként kezelhető: egy kis hely etnográfiai leírása meghatározott kérdésből kiindulva. Ez a kis hely a legnyugatibb breton sziget, Ouessant a maga alig ezer lakosával, azaz még áttekinthető, az etnológia „igazi” feltáró módszerével, részt vevő megfigyeléssel vizsgálható, ugyanakkor izolált helyzeténél fogva egzotikus, lakói életmódja, nyelve, szokásai stb. révén. A kutatás kér-

désfeltevése első pillantásra szintén egyértelmű: milyen szerepet játszik az a rengeteg tárgy hétköznapi életünkben, mely körülvesz bennünket?

Ouessant monográfiája attól válik tényleg élvezetessé és a pusztán etnológiai feltáráson túlmutatóvá, hogy az alapkérdések sorra repedezni kezdenek. Valójában mennyire áttekinthető egy ilyen kis közösség ma? Hol is húzódnak a határok – akár egy látszólag elszigetelt hely esetében is? Mit is jelent a hétköznapi tárgyak szerepjátszása?

Dobler megközelítése végig reflexív. Ám mindezt hihetetlenül szimpatikusan és finoman teszi. A monografikus feltárás nem ürügy a reflexióra, ugyanakkor igényli azt, mivel folyamatosan határterületeken mozog mind módszertani, mind elméleti síkon.

A kérdésfeltevéshez képest a vizsgálandó hely kiválasztása véletlenszerű volt: személyes preferenciák és nyelvismeret egyaránt szerepet játszottak benne. A könyv azonban egyetlen fejezetben sem hagyja kétségek között az olvasót, hogy itt nem valamilyen távoli sziget sajátos dolgairól van szó, hiszen Ouessant évszázadok óta ilyen vagy olyan módon szerves része Nyugat-Franciaországnak, az Atlanti-óceán partvidékének, Franciaországnak, Európának és a világnak.

A monográfia, illetve az alkalmazott módszer ráadásul még egy fokkal árnyaltabbá válik azáltal, hogy a szerző szerint a hétköznapi dolgokkal való foglalatosság csak oly módon érhető meg, ha azt történeti folyamatként kezeljük. A tárgyak használata az utóbbi évszázadokban megváltozott. Viszonylag kisszámú tárgyi helyett jelenleg több ezer dolog vesz jelenleg körül minket. Hogyan alakult ki ez a helyzet? Mennyiben vált mássá ezáltal az életünk, és miként változott meg kapcsolatunk a tárgyakkal ennek következtében?

E szemléletből adódik, hogy a kérdés csak történeti források bevonásával válaszolható meg, Dobler tehát a jelenlegi helyzetből indul ki, melyet a részt vevő megfigyelés segítségével tárt fel, és ezt az állapotot, időmetszetet szembesíti azután a történeti dokumentumok által megrajzolható korábbi képekkel. A szerző természetesen tisztában van az ilyen jellegű megközelítés korlátaival. Egyrészt a részt vevő megfigyelés ebben a keretben egészen másra összpontosít (más dolgokat hagy figyelmen kívül), mintha szinkron feltárás volna a célja. A könyvből hiányoznak egyedi tárgyak történetei, élettörténetek, egy-egy háztartás részletes elemzése. Ennek ellenére a jelenkori lakók mint személyek, ismerősök, a szigeten végigrohanó szél, a tenger illata, a világítótorony fénye része marad a monográfiának. Állandó tükröként jelenik meg, mely a történeti adatokhoz is kérdéseket provokál, analógiaként kínálkozik, vagy éppen arra hívja fel a figyelmet, mikor és miért kevés a történeti anyag a kérdés megválaszolásához (és mindez fordítva is igaz).

A monográfia egyik erőssége ez a fajta folyamatos egyensúlyozás a történeti és a jelenkori megközelítés, a leírás és az elemzés, a tényfeltárás és a reflexió között. A szerző a munka során végig velünk együtt gondolkodik kérdésein. Sosem csak a válaszokat közli velünk, hanem egyben beavat a válaszok létrejöttének vagy elmaradásának folyamataiba is. Részletesen ismerteti választott módszereit, ezek alkalmazását, előnyeit, buktatóit. Érzékletesen bemutatja a szigetet, saját megérkeztét, a kapcsolatfelvétel részleteit, külön és részletesen foglalkozik azzal, hogy a történeti feltáráshoz milyen dokumentumokat és hol tekintett át, valamint hogy milyen szempontok alapján és hogyan tekintette át ezeket, mit jegyzetelt ki, mit hagyott ki. Eközben semmilyen öncélúság gyanúja nem merül fel az olvasóban. Egyszerűen csak feltáruznak a műhely legtöbb esetben csak résnyire nyitott ajtaja és ablakai.

Nem érdektelen a kutató tudományos háttere sem az elkészült munka szempontjából. Dobler „klasszikus” etnológiai képzésben részesült, és első terepmunkáját az afrikai Elefántcsontparton végezte. A breton terepmunka tapasztalatainak tárgyalásakor röviden visszatér az afrikai tereppel való összehasonlításra. Ott egy olyan premodern környezetben dolgozott, melyben a munka és a szabadidő nem vált el élesen. Az adott helység lakói hasonló jellegű munkában és gyakran közösen vettek részt. Mindez lehetőséget adott a kutató számára is, hogy a közösség valamennyi tevékenységében jelen lehessen. Ouessant-ban mindez nem működhett így. Noha létszám tekintetében nem volt sokkal nagyobb, mint az afrikai helység, a szigeten már nem létezett semmilyen jellegzetesen helyinek, ouessant-inak nevezhető munka vagy tevékenység, ráadásul a modernizáció következtében a szabadidő és a munka élesen elvált egymástól. A kutató ily módon a szigetlakók szabadidejében tudott igazából jelen lenni és részt venni.

A hétköznapi tárgyak szerepével foglalkozó alapkérdés elméleti hátterét a munkán belül a szükségletek elmélete alkotja. A szerző abból indul ki, hogy igen széles körű az a társadalomelméleti irányzat, mely szerint a rendelkezésre álló tárgyak közül adott szükségleteink függvényében választjuk ki a megfelelőeket. Dobler részletesen bemutatja a jelentősebb szükségletelméleteket, a fő következtetése azonban az, hogy ezek valamennyien empiriaszegények, azaz teoretikus fogalmaikat – elsősorban a „szükségletet” – olyan általános szinten vezették be, mely megnehezíti az empirikus anyagra való közvetlen alkalmazásukat. Éppen ezért Dobler feltárásának és elemzésének nagy részéből teljes mértékben hiányzik a hivatkozás a szükségletelméletekre, sőt maga a terminus sem bukkan fel – egészen az utolsó fejezetig. Joggal kérdezheti az olvasó ezek után: akkor mi értelme ennek az egész teoretizálásnak? A válasz elegáns: azért van szükség az elemzéshez *erre* az elméleti keretre, mivel éppen az az izgalmas, meddig lehet eljutni az elemzés során *nélküle*, és hol kezdődik az a határ, mikor már lehetetlen tovább gondolkodni a kérdésről anélkül, hogy ne lenne szükségünk a szükségletekre való hivatkozásra. Illetve van még egy fontos szempont: bármennyire elméletiszegény is a tudományos szükségletelmélet, a szükséglet émiikus, azaz hétköznapi alkalmazása ténykérdés. Dobler ouessant-i ismerősei gyakran hivatkoztak arra, hogy szükségük volt valamilyen eszközre, tárgyra, valaminek a fogyasztására. Ha ez a fogalom ennyire szervessé vált a hétköznapi elméletekben, akkor a tudomány sem nélkülözheti alkalmazását. Az persze más kérdés, hogy itt már másfajta szerepben találkozunk a jelenséggel.

A könyv empirikus részei a breton sziget dolog- és tárgyhasználatát tárgyalják két évszázad keretében. Ehhez azonban szükség van a dolgok beszerzéséhez háttérként szolgáló gazdaság alaposabb ismeretére. Dobler tehát 150 oldalon keresztül vezet bennünket végig Ouessant szigetének gazdasági változásain. Az elemzés középpontjában a hajózás áll, mely egészen a legutóbbi évtizedekig a sziget monetáris gazdaságának alapja volt. Ehhez képest a földművelés szinte kizárólag az önellátást szolgálta, a halászat pedig sokáig még egyfajta differenciálatlan foglalkozásnak számított (például a hajózás mellett).

A hajózás a fiatal férfiak legfőbb foglalkozásának számított az 1800 és 2000 közötti időszakban, bár mértéke a kereskedelmi helyzet változásaival ingadozott. Az ouessant-i fiúgyermek kiskoruktól fogva otthonosan mozogtak az óceánon, és 16–17 éves koruktól kereskedelmi hajókra szegődtek, vagy a francia flottánál szolgáltak. Többségük néhány év alatt bejárta a világot. Néhány évtized múlva azonban legtöbben visszatértek

szigetükre. Meglepő módon a 19. században minimálisnak mondható az elvándorlás a szigetről. Az ott maradást éppen a hajózásból származó jövedelem tette lehetővé. A hajósok globális munkája ily módon segítette a szigetlakók lokális életét.

A sziget földművelése szempontjából a férfiak tartós távolléte kétélű volt. Egyrészt hiányzott a munkaerő, másrészt az éhes száj is. A hajózásból származó külső pénzforrás hatására az ouessant-i földművelés önellátóvá vált, függetlenül magától a kereskedelmi hatásoktól, és ezt a szerepet a sziget termékeny földje következtében jól el is tudta látni annak ellenére, hogy a legtöbb munkát – kényszerűen – a nők végezték el. A krumpli 19. század eleji bevezetése után Ouessant kismértékű felesleget is képes volt termelni élelmiszerből.

Ezzel a megállapítással Dobler a korábbi munkák állítását cáfolja. Számos szerző szerint ugyanis éppen a földművelés termelékenységének hiánya, azaz az ennek révén előálló élelmiszerhiány készítette a férfiakat a hajózásra. Dobler az ötödik és a hatodik fejezetben részletesen érvel e megközelítés tarthatatlansága mellett. Valójában éppen a földművelés viszonylagos termelékenysége tette lehetővé az ouessant-i férfiak számára, hogy részt vehessenek a hajózásban; ennek hiányában lehetetlen volna elég élelmiszert termelni a lakosság ellátására. Ez azonban csak feltétele és nem oka volt a hajózásnak. Miért választották ezt az életformát, foglalkozást a férfiak? A történeti források erre nem adnak választ, hiszen lehetetlen belőlük a szigetlakók motivációira következtetni. A mai lakosok viszont talán nyújthatnak ehhez kiindulópontokat. Ouessant-on ugyanis a tenger a férfiak területe, valóságosan és szimbolikusan egyaránt. A tér ilyen jellegű kettéosztására vannak 19. századi dokumentumok. Csak kevés férfi dolgozott földművesként, és a hajósok csak ritkán segítettek a földművelést végző asszonyoknak. A hajózás lehetővé tette a férfiak számára a kalandot anélkül, hogy végleg el kellett volna hagyniuk a sziget társadalmát.

A halászat a 19. század elején még mindenképpen fontos élelem- és pénzforrásnak számított, a halászok ugyanis nemcsak saját maguknak, hanem a kereskedelem számára is fogtak halat. Néhány évtizeddel később fontossá vált a homár- és a langusztafogás is. A kereskedelmi halászat azonban nemigen gazdagította a helybelieket, a haszon a kereskedők zsebébe folyt. A halászat ennek ellenére a 19. század során lényeges bevételi forrásnak számított, mielőtt a sziget közeli vizek lehalászása végleg gazdaságtalanná nem tette a kereskedelmi céllal folytatott halászatot.

Az ouessant-i gazdaság részletes leírása háttérként szolgál a sziget anyagi kultúrájának elemzéséhez. A könyv harmadik része azokkal a módokkal foglalkozik, melyek révén az ott lakók az általuk használt dolgokhoz jutottak vagy jutnak. Mivel az egyes eszközök, tárgyak saját előállításuk a vizsgált időszakban nem játszott lényeges szerepet, a szerző három típus – a gyűjtés, az átalakítás (újrafelhasználás) és a vásárlás – köré rendezi anyagát. Ezek közül a kereskedők üzletében történő vétel játszotta a fő szerepet a 19. és a 20. században egyaránt. A vásárlás módjában és az üzletek kínálatában azonban jelentős különbségek fedezhetők fel. A 19. században és a 20. század első felében az önkiszolgálás nem létezett. Az emberek azért mentek a boltba, ami otthon hiányzott. A döntés a vétel tartalmáról otthon született meg. Az utóbbi fél évszázad önkiszolgáló üzleteiben ezzel szemben a helyszínen válogatja ki az ember – tárgyaktól, termékektől körülveve – mindazt, amit vásárolni szeretne.

A negyedik, csaknem százötven oldalas rész alkotja a könyv központi részét. Dobler hat fejezeten keresztül foglalkozik a mű alapkérdésével: hogyan változott meg a vizsgált

kétszáz év alatt a tárgyakkal való foglalatosság? A választott idő természetéből következik, hogy az ezen belüli szakaszokra eltérő forrástípusok állnak rendelkezésre. A 20. század második fele a legjobban dokumentált időszak, és erre vonatkozóan a legkülönbözőbb etnográfiai módszerekkel is kutatható. A 20. század első felével kapcsolatban hozzáférhetőek még emlékek, a 19. század esetében azonban csak írásos dokumentumokra lehetett támaszkodni, elsősorban inventáriumokra. Éppen emiatt Dobler szükségesnek látta, hogy módszertanilag részletesebben foglalkozzon ezzel a forrástípussal.

Dobler összesen 173 inventáriumot talált az általa vizsgált kétszáz évre vonatkozóan. Ennek azonban csak egynegyede származott a 19. századból, a többi főképp az 1920-as, 1930-as és 1940-es évekből. Az összes inventáriumra vonatkozik azonban, hogy a szerző bevallása szerint a kiértékelésük rengeteg időt vett igénybe, és ehhez képest a munka eredménye megdöbbentően csekély lett. Mindez részben az inventáriumok kis számán, illetve felvételük módján múlt.

A meglévő inventáriumok kizárólag az 1918 és 1935 közötti időszakra adnak statisztikailag reprezentatív képet. Valamennyi időszakra vonatkozik azonban, hogy lehetetlen megállapítani, a tárgyak hányad részét rögzítették valójában. Dobler egyes kiválasztott tárgytipusok példáján illusztrálja, hogy e tárgyak hiánya az egyes évtizedekben a leírásokban biztosan nem a tárgy hiányát fedi. Bizonyos tárgytipusok egyszerűen eltűnnek az inventáriumokból, éppen akkor, amikor a leginkább számítanánk jelenlétükre. Úgy látszik, hogy pont a leghétköznapibb tárgytipusokat gyakran nem rögzítették a feljegyzések. Általában igaz, hogy tárgyak inventáriumbeli hiányából még nem következik a tárgyak valós hiánya. További nehézséget jelent az inventáriumok kiértékelésekor, hogy a felvételükkor használt terminológia korántsem egységes. Az egyes tárgytipusok hol általánosabb kategória alatt szerepelnek, melyeket utólag lehetetlen konkrétabb alkategóriákra felbontani, hol részletesebb kategóriarendszerbe ágyazódnak, ezeket viszont nincs értelme általánosabb fogalmakra egyszerűsíteni. Emellett az inventáriumok általános sajátossága, hogy csupán az egyes tárgyak háztartásbeli jelenlétéről szólnak, és a használatukról, személyekhez való kapcsolódásukról nemigen adnak képet.

Az inventáriumok kis száma tehát a statisztikai elemzést, a felvételek módja pedig egyéni értelmezésüket tette lehetetlenné. Az inventáriumokban szereplő információk ily módon összességükben egy gazdag, de többnyire használhatatlan adatbázist eredményeztek. Ennek ellenére bizonyos adatok más forrásokkal együtt természetesen megengednek feltételezéseket, elsősorban annak következtében, hogy az adatokat a legtöbb esetben módszeresen vették fel, azaz helyiségről helyiségre haladva.

Dobler a tárgytipusok használatának változásait végül hat kiválasztott típus segítségével mutatja be. Mindegyik esetben a tárgyakkal való bánás egy-egy karakterisztikus vonása domborodik ki. Az elemzett tárgytipusok: a lakás, az étkezés, a viselet, a televízió, a kerítésfal és az alkohol.

A lakáshasználat vizsgálatakor a szerző arra volt kíváncsi, miként formálta a lakótér az emberek kapcsolatát és a tárgyakkal való foglalatosságát. A változás fő mozgatórugója itt a polgárosodás volt, melynek révén a lakótér elszakadt a paraszti termelőtevékenységektől. Az étkezés elemzésekor a jel- és az eszköztér mint analitikus fogalmak kerültek a középpontba. E két aspektus a viselet változásának értelmezésekor is szerepet játszik. Ebben a fejezetben Dobler részletekbe menően foglalkozik a viseletkutatás általános problémáival, dilemmáival is, melyek rögtön a meghatározáskor megjelennek.

A tévé szerepének taglalásakor előtérbe kerül a kulturális kreativitás kérdése, az elsajátítás fogalma, mely az utóbbi évtizedek etnológiai munkáiban a korábbi átvételfogalom helyére lépett – elsősorban az anyagi kultúra modern elemei kutatásának hatására. A kerítésfal mint kutatási téma első pillantásra marginális jelentőségűnek tűnik, de alkalmasnak bizonyul a modernizálódás alaposabb körbejárására. A második világháború után Ouessant lakói vagy a hagyományos, illetve később újra bevezetett, kőből rakott, vagy az újabb, betonból öntött kerítést használták a telkek, kertek elválasztására. A két típus eszközértékében nem különbözött egymástól, annál inkább esztétikai és szemiotikai nézőpontból. E rész utolsó fejezete végül a szigetlakók alkoholfogyasztásával, ennek társadalmi beágyazottságával foglalkozik, részben történeti források alapján, illetve sokkal alaposabban a jelenlegi szokásokkal. A téma emellett lehetőséget ad a szerzőnek, hogy az összefoglalás előtt visszakanyarodjon a könyv fő kérdésére: milyen szerepet játszanak a szükségletek a dolgokkal való foglalatosság során, és milyen helyet képesek betölteni egy kulturális elemzésben?

A szerző fogalmi megközelítéséből ízelítőként a hátralévő részben az étkezésleltel foglalkozó fejezet néhány gondolatmenetét mutatom be.

A kiindulóprobléma itt a dolgok etnológiai elemzésén belül a jelentés, illetve a használat irányából történő vizsgálat. Pillanatnyilag az, hogy egy antropológus inkább a jelentés vagy a használat iránt érdeklődik, elsősorban egyéni ízlés kérdése; persze változó lehet, hogy a kutató mennyire a tudomány adta problémák mentén határozza meg ezeket a súlypontokat, illetve mennyire a vizsgált közösségek szabta keretben mozog. Léteznek ugyanis olyan vélemények, melyek szerint a tárgyi világ jelentésszférijának hangsúlyozása a fogyasztói társadalom leírására kialakított elméletek kritikátlan használatának következménye, és a premodern közösségekben a dolgok gyakorlati haszna sokkal lényegesebb, mint jelértékük. Ha ez igaz, akkor a hangsúly kijelölése megfelelő leírás kérdése, és nem ízlés dolga többé.

Ennek ellenére az antropológiában a mai napig gyakran választják szét, állítják szembe a használati és a jelértéket. Ennek lehetnek normatív okai is: azaz az emberi tevékenység felosztása gyakorlati és szellemi szférára (és e mögött egyaránt állhat idealista vagy materialista álláspont). Ugyanakkor a megkülönböztetés alapulhat heurisztikus szempontokon is, azaz tipológiailag megkülönbözteti a tárgyak gyakorlati és szimbolikus használatát. A kérdés ebben az esetben a kétféle típusú használat kapcsolata.

Dobler fogalmi rendszerében az általánosabb használati érték bontható fel jel- és eszközértékre. Egy dolognak akkor van jelértéke (*Zeichenwert*), ha módosítani képes a társadalmi környezetet. A jelérték megváltoztatja az emberek gondolatait, érzéseit, meggyőződéseit, és a társadalmi környezetre irányul. Éppen ezért a jelérték feltétele a közösség, közönség. Itt nagyobb súlyt kap az ízlés, az elfogadás.

Az eszközérték (*Werkzeugwert*) a dolgok azon képessége, melynek révén a materiális környezet tervszerű módosításához lehet használni őket. Ha egy dolog egy használati értékláncon belül helyezkedik el, akkor az értékét nem a végcél, hanem a közvetlenül következő lépés határozza meg.

Ha az eszköz- és jelértéket szigorúan szétválasztjuk, ez könnyen arra a feltevésre vezethet, hogy a jelértéknek nincs gyakorlati jelentősége, illetve hogy nem alkalmazható instrumentálisan. Ugyanakkor a jelértéknek szintén lehet gyakorlati következménye, és az eszközértékhez hasonlóan lehet instrumentálisan, tervszerűen alkalmazni.

A használat során általában mindkét aspektus jelen van, a legkülönbözőbb arányban. A felosztás analitikus, és nem jelenti különböző típusú tárgyak klasszifikációját. A jelérték gyakran valamilyen szélsőségesen alacsony vagy magas eszközértéken alapul. Hogy egy adott tárgy értékelésében melyiknek van nagyobb szerepe, a legtöbb esetben csak közvetve, a különböző kontextusok, elsősorban a használat kontextusainak a figyelembevétele révén lehet megállapítani.

A jelérték és az eszközérték egyaránt képes megnövelni a dolgok számát a háztartásban. Sok tárgynak kizárólag a jelértéke áll az előtérben: keretezett képek, családi fotók, litográfiák, képek, szentképek, oklevelek, olajfestmények.

E tárgyakat nem kellett kézbe venni, használni, hogy a hasznuk nyilvánvalóvá váljon. Egy dolog jelértékének megvalósításához elégséges, ha tudunk, illetve mások tudnak a létezéséről. Más dolgokkal együtt félre lehet őket tenni, és mégis betöltik a céljukat.

Ez a vonás különbözteti meg a jelértéket az eszközértéktől. Egy cséphadaró csak akkor tölti be eszközértékét, ha használják. Egy tárgy eszközértéke nem merül ki a tulajdonlásáról való puszta tudásban. Ennek megvalósításához idő és a dologgal közvetlen kapcsolat kell. Ez időbefektetéssel, testi energiával és fókuszált figyelemmel jár együtt. Egyszerre nem lehet egynél több cséphadarót használni, és egyszerre nem lehet csépelni és aratni. Ha viszont valaki egy régi cséphadarót felakaszt a szobája falára, akkor már nem kell vele többé foglalatzkodnia, hogy a jelértékét megvalósítsa. Egy jel használata nem zárja ki más jelek egyidejű alkalmazását; cséphadarót, sarlót, villát egyidejűleg lehet ily módon használni.

A jelérték tehát első pillantásra inkább alkalmas sok tárgy felhalmozására. Ez már az 1880-as ouessant-i inventáriumokban jelentkezik, melyekben sok tárgynak nincs eszközértéke (művirág üveg alatt, kínai teáskészlet, hajómodell stb.).

A jelérték hozzáadása az étkészlet sokasodása szempontjából is fontos. Egyes darabok fali szekrényekbe kerültek a tipikus helyi enteriőrök elterjedésével. A hétköznapi étkészlet továbbra is a szekrényben maradt.

A háztartási eszközök felhalmozása nemcsak jelértékükkel függ össze, sokszor használatuk változásának kifejeződése. A régi célra már nem alkalmas tárgyakat másképp kezdték használni (*Umnutzung*), tovább alkalmazták őket. A felhalmozott, nem használt dolgok ily módon tovább éltek, mint ameddig használták őket. Az újonnan beszerzett dolgok nemcsak leváltották a régi, elhasználadott tárgyakat, hanem gyakran kiegészítették a használaton kívülre kerülteket.

Mikor az új dolgok nem egyszerűen leváltják a régieket, a használatuk átlagos intenzitása csökken. A dolgokat nem a teljes elhasználódásukig használják, hanem hamarabb helyettesítik őket. Ha azután a régi tárgyakat nem dobják ki, felhalmozódnak.

Ezzel kapcsolatban mindegy, hogy az új dolgok jel- vagy eszközértékük miatt kerülnek a háztartásba. A régiek is, melyek félig feledésbe merültek, mégis ott vannak még, mindkét okból megőrződhetnek – vagy mert jelentéssel töltődnek fel, vagy mert egyszer mégis használni lehet majd őket.

Ugyanakkor a jelérték illékonyabb az eszközértéknél. A jelek az elismerésükre kénytelenek hagynak, az elismerések viszont gyorsan elhasználódhatnak. A társadalmi környezet bármilyen változása hathat a jelértékre. Emiatt cserélődhetnek gyorsabban, mint ahogy eszközértékük ezt szükségessé tenné. Az eszközök tönkremehetnek, idő-

vel elhasználódnak, új technikák kiszoríthatják őket, ám valamilyen külső hatásra nem veszítik el hirtelen az értelmüket.

A valóban naponta használt eszközök száma Ouessant-ban 1820 és 1950 között stabil volt. Ezeket az eszközöket pontosan ismerni kellett, kézhezállónak kellett lenniük. Ha volt jelértékük, akkor az valódi, nem pedig potenciális használatukban jelent meg. Éppen ezért nem volt értelme több gereblyét beszerezni, mint amennyit valóban használt az ember. Ez a helyzet a második világháború után, a viszonylagos jólét és modernizálódás hatására gyökeresen megváltozott.

Dobler számára az elkészült könyv végül jóval szárazabbra sikerült, mint amelyet eredetileg szívesen látott volna. Ebben emberek, sorsok, egyéni és tárgytörténetek változtak egymást, megrajzolva egy kis sziget lakóinak mindennapjait. A végeredmény nem ez lett. Számos személyes megfigyelés, élmény kimaradt, a hangsúly a történeti változáson van, nem az egyéni életvilágokon. Ám az alapkérdés a változásra irányult. A szerző szerint lehetetlen lett volna értelmezni a mai tárgy- és dologhasználatot, ha nem vizsgálja meg az előzményeit. A mai helyzet ugyanis ehhez képest nyer értelmet, ennek keretében fejthető csak meg. Az más kérdés, hogy eközben óhatatlanul elvesz, illetve kimarad valami a kutatásból.

Dobler könyvének két alapvető erőssége van. Egyrészt a történeti perspektíva következetes alkalmazása, a jelen állapot gyökereinek felgöngyölítése, a szinkrón és diakrón perspektívák párhuzamos alkalmazása és nem utolsósorban egy történelmi korszak etnológiai feltárásának példászerű bemutatása. Másrészt figyelemre méltó a kutató pragmatikus hozzáállása a módszertani kérdésekhez. Nem ragaszkodik mindenáron egy-egy divatos iskolához, és igyekszik mindent annak megfelelően értelmezni, hanem az adott forrásokhoz és kérdésfeltevésekhez leginkább illeszkedő módszereket alkalmazza. Éppen ezért kvantitatív adatok megjelenítésével, elemzésével, grafikonokkal ugyanúgy találkozunk a könyv lapjain, mint finom leírásokkal, ábrázolásmódokkal, fenomenológiai értelmezésekkel.